

УДК 81'1 (477/4)

Маслова Ю. П.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ Й ЗАКОРДОНОМ

У статті описано особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні та за кордоном, виокремлено основні релевантні напрями гендерних студій, проаналізовано гендерну специфіку мови.

Ключові слова: гендер, маскулінне, фемінне, мова, стать.

В статье описаны особенности развития гендерных лингвистических исследований на Украине та за рубежом, выделены главные релевантные направления гендерных студій, проанализирована гендерная специфика языка.

Ключевые слова: гендер, маскулінное, фемінное, язык, пол.

The peculiarities of development of gender Ukrainian and world investigations have been described; the main relevant tendencies of gender researches have been distinguished; the gender specify of language has been analyzed.

The main attention is paid to formation and intensification of the linguistic gender researches during second half of XX century. It is connected with postmodern changes of scientific paradigm in the humanity sphere. The new aspect of gender investigations in the linguistics has been distinguished such as the language reflection of gender identity of both sexes, that is how do person apprehends himself and determines his social role and how do the society apprehends it no only.

The classification of linguistic gender researches is something prearranged however all this tendencies have many common features because all groups have similar problems and research object such as the language and sex relations. The main aid of such scientific investigations is the description and explanation of masculine and feminine manifestations in the language, the explication of estimates and prevailing semantic spheres ascribing to men and women.

The some opinion on the transsexuality, transgender, intersex, transvestism, gender queer does not now. The transsexual's language behavior is unstudied nowadays. Some researches affirm that sexual minorities deport themselves as the men and they used the masculinism, when they have to solve the financial and business problems (for example, bank operations), but they used the feminine language peculiarities when they want to bewitch or tempt their interlocutor.

Key words: gender, masculine, feminine, language, sex.

Гендерний дисбаланс, який спостерігаємо в українському суспільстві, незважаючи на численні спроби його подолати, та відсутність системності в конструюванні гендерного наукового тезаурусу в галузі лінгвістики, актуалізує вітчизняні лінгвістичні гендерні дослідження – відносно нову ланку у сфері гуманітарного знання. Мета таких досліджень, на думку науковців, – аналіз, систематизація, узагальнення та вивчення мовленнєвої поведінки обох статей, виділення й опис чоловічої та жіночої мовної схеми, тобто пояснення того, як проявляється стать у мові, які оцінки властиві в мові чоловіку та жінці й у яких семантичних сферах вони найбільше поширені (А. Кириліна, О. Горошко).

Становлення та інтенсифікацію гендерних досліджень у лінгвістиці в другій половині ХХ ст. дослідники (А. Кириліна, Ю. Мельник, Н. Миронова) пов'язують зі зміною наукової парадигми в гуманітарній сфері під впливом ідей постмодернізму. Адже саме постмодерністи визнали мовну концепцію реальності, стверджуючи, що навколишній світ може бути сприйнятий лише через мовні форми і реальність не існує поза текстом. Розвиток нових теорій особистості, зокрема теорії соціального конструктивізму, вимагав нових методів дослідження та нової термінології, що більш точно відображала б уявлення про соціокультурний характер категорії «стать», яку раніше інтерпретували лише як біологічно детерміновану.

Однак термін «гендер» у тому значенні, у якому його нині вживають у науковому дискурсі, був застосований вперше не в лінгвістиці, а у сфері соціальних наук – праці Е. Оуклей (поч. 70-х років ХХ ст.), «гендерний дисплей» І. Гофмана (середина 70-х років ХХ ст.) [див.: 41], в есе «Обмін жінками або політекономія статі» Г. Рубін (1975) [див.: 45]. Тому до сьогодні в лінгвістичній науці досить важко простежити послідовне застосування терміна «гендер». Запозичено його з лексики англійської мови (*gender*), де означав лише граматичну категорію роду, а в системі соціальних наук його почали застосовувати на позначення однієї з характеристик соціального порядку, що визначає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство диктує людям залежно від їхньої статі [25, с. 156].

Саме тут згодом розвивається перформативна концепція гендеру, пов'язана з переорієнтацією суспільних наук зі структури на діяльність, адже *perform* у перекладі з англійської означає «виконувати, робити, здійснювати». Поняття перформативу (*performative*) було запозичено з філософської концепції

мови Дж. Остіна [див.: 21, с. 13–138]. Сутність перформативу базована на протиставленні двох типів висловлювань: констативів (виконують лише функцію описування) та перформативів, вимовляння яких «є здійсненням дії» [22, с. 27].

До появи терміна в новому значенні лінгвістична семантика не ігнорувала експлікації в мові поняття «*стать*» у значенні «*sexus*», тому що воно входить до складу значення багатьох лексичних одиниць, таких як «жінка», «чоловік», «мати», «батько» та ін. [20, с. 357–365]. Про це ж пише і М. Кронгауз [18, с. 510–525]. Зазначимо, що в англійській лінгвістиці поняття «*гендер*» сьогодні функціонує як в новому, так і в старому значенні.

Прийнято вважати, що гендер формує механізм переважання маскулінного в суспільстві та підпорядкування, придушення фемінного (О. Шабурова), що безпосередньо позначено на соціальній стратифікації, яка має пряме вираження в дискурсивній (мовленнєвій) поведінці особистості [38, с. 177–180]. Ця традиція сягає корінням феміністичної критики мови (напряма виник наприкінці 60-х років минулого століття, головно в США та Німеччині), представники якої вивчали гендерну специфіку мови з метою виявлення гендерних асиметрій у її системі, а також досліджували особливості комунікації в одностатевих та змішаних групах [див.: 31].

Відповідно до нового напрямку лінгвістичних досліджень мову було піддано критиці за її андроцентричність, тобто орієнтованість не на людину взагалі, а на чоловіка. Неоднаковий рівень андроцентризму в тій чи тій мові А. Кириліна пов'язує з різним часом виникнення та розвитку гендерних досліджень на базі цієї мови [17, с. 137]. Так, перші системні дослідження чоловічих та жіночих особливостей мовлення та мови було зроблено саме на базі германської та романської мовних груп. Загалом розвиток лінгвістичних гендерних досліджень пов'язаний з іменами Р. Лакоффа (1990), К. Уеста та Д. Зіммермана (1997), І. Гофмана (2001), М. Мід (2004) та ін.

Проте задовго до появи ґрунтовних гендерних досліджень у лінгвістиці було здійснено окремі спроби визначення стереотипних рис характеру та мовної поведінки чоловіків і жінок. Тут зокрема слід назвати дослідження американського лінгвіста Е. Сепіра («Аномальні мовні прийоми в нутка» (1915), «Чоловічий та жіночий варіанти у мові яна» (1929)), датського дослідника О. Єсперсена та німецького вченого Ф. Маутнера. Так, у статті «Чоловічий та жіночий варіанти у мові яна» [26, с. 461] Е. Сепір описав різноманітність фонетичних і граматичних відмінностей мови жінки від мови чоловіка і зробив висновок, що жіноча мова є редукованим варіантом чоловічої мови.

О. Єсперсен, назвавши один із розділів книги «Мова, її природа, походження і розвиток» (1922) «Жінка», присвятив його аналізу особливостей чоловічої та жіночої мови в системах різних мов світу, зокрема і європейських. Дослідник описав фонетичні, лексичні, синтаксичні особливості мови осіб різної статі. Так, особливостями жіночої мови О. Єсперсен назвав більш вишукану вимову у фонетиці, в синтаксисі – незакінчені конструкції і паратакис, на відміну від схильності чоловіків використовувати в мові гіпотакис. Багато відмінностей простежує автор у способах використання лексики [див.: 43].

Із-поміж найбільш ранніх спроб гендерних досліджень у лінгвістиці слід назвати трактати і статті Ш. Стоупс (1908), Е. Парсонз (1913), М. Біед (1946), а також Л. Акерман (1962). Досить відомою науковою працею в цій галузі є книга Р. Лакоффа «Мова і місце жінки» (1975) [44, с. 45–79], яку вважають основоположною в системі подальших гендерних лінгвістичних досліджень. На думку Р. Лакоффа, особливістю лексики, яку використовують жінки, є вживання запитальних речень, декларативних тверджень, ускладнених прохань, прикметників, що виражають захоплення (наприклад, *adorable, lovely, divine*). Крім того, авторка зазначає, що для мови жінок характерна більша ввічливість, ніж для мови чоловіків.

Наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого сторіччя з'являється низка праць, присвячених гендерній проблематиці – «Linguistik und Frauensprache» («Лінгвістика і жіноча мова», 1978) З. Трьомель-Пльотц, «Das Deutsche als Mannersprache» («Німецька як мова чоловіків», 1984) Луїзи Пуш та ін.

На особливу увагу заслуговують спроби гендерних досліджень В. фон Гумбольдта, зроблені ще наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Так, чоловіче дослідник визначав як силу, що виробляє, а жіноче – як силу, що сприймає [8, с. 152]. З часів В. фон Гумбольдта гендерні дослідження набули іншого спрямування, і нині можна сказати, що вчений дотримувався позицій біодетермінізму в дослідженні гендерних відносин у соціумі. Зараз біодетермінізм у цій сфері не актуальний, хоча не заперечують залежності різниці між чоловіками та жінками від фізіологічного, генного та біологічного розвитку.

Помітні зрушення в галузі гендерних лінгвістичних досліджень відбулися на початку 90-х років минулого сторіччя після виходу у світ праці Д. Таннен «Ти мене просто не розумієш. Жінки та чоловіки в діалозі» [див.: 46], у якій авторка аналізує причини нерозуміння учасників діалогу через різні моделі мовної поведінки, сформовані під впливом вимог, висунутих у суспільстві до чоловіків та жінок. Праця Д. Таннен дала поштовх для розвитку концепції гендерлектів, тобто існування сталої сукупності ознак чоловічої та жіночої мови [30, с. 10]. Зазначена концепція не мала широкої підтримки в науковому лінгвістичному дискурсі, але дотепер викликає наукові зацікавлення сучасних лінгвістів (О. Горошко, М. Магамедова, О. Перехвальська та ін.).

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого сторіччя гендерні дослідження активно розвиваються в російській лінгвістиці (Н. Арутюнова, О. Горошко, М. Яцимирська, І. Халеева, А. Залевська, Л. Синельникова, Ю. Апресян, О. Холод, І. Левонтіна, О. Каменська, Г. Абреїмова, А. Кириліна, І. Ольшанський та ін.), а згодом – у вітчизняній (В. Слінчук, А. Архангельська, О. Бондаренко, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, С. Семенюк, О. Тараненко та ін.) лінгвістиці.

Новий напрям наукових пошуків на базі слов'янських мов А. Кириліна означила як лінгвістичну гендерологію або гендерну лінгвістику з ототожненням цих двох термінів [15, с. 47–80]. Проте О. Каменська запропонувала розділяти зазначені терміни залежно від методу дослідження, хоча, як стверджує сама дослідниця, це не завжди вдається. Так, гендерна лінгвістика, на думку О. Каменської, досліджує мову та мовленнєву поведінку за допомогою гендерних методів, а об'єктом лінгвістичної гендерології є вивчення категорії гендеру за допомогою лінгвістичного інструментарію [13, с. 15].

На думку А. Кириліної та О. Горошко, такий розподіл недоцільний, оскільки гендерна лінгвістика все-таки є міждисциплінарною наукою і використовує як загальнолінгвістичні, так і специфічні методи дослідження. О. Горошко з цього приводу зазначає: «разом з формуванням цього напрямку в лінгвістиці, відбувається і вироблення його методологічних основ, коли використовують як суто лінгвістичний інструментарій, так і методи, уживані для вивчення категорії гендеру в інших соціальних науках (психології, соціології, філософії). І поступово з розвитком напрямку паралельно відбувається як розвиток його власної, вже сталої методології, так і з'являються нові методи, оскільки, по суті, відбувається становлення ще однієї дослідницької парадигми» [див.: 5].

Загалом дослідники виокремлюють дві групи проблем у сучасних гендерних лінгвістичних дослідженнях (А. Кириліна, О. Горошко, М. Магамедова та ін.):

1) мова і відображення в ній статі. Мета такого підходу полягає в описі та поясненні того, як маніфестується в мові наявність людей різної статі (досліджують насамперед номінативну систему, лексика, синтаксис, категорія роду і т. п.), які оцінки приписують чоловікам і жінкам і в яких семантичних сферах вони більш помітно виражені;

2) мовна і загалом комунікативна поведінка чоловіків і жінок, де виділяють типові стратегії і тактики, гендерно специфічний вибір одиниць лексики, способи досягнення успіху в комунікації, переваги у виборі лексики, синтаксичних конструкцій і т. д. – тобто специфіка чоловічого та жіночого мовлення.

На нашу думку, доцільно виокремити ще один аспект гендерних досліджень у лінгвістиці – відображення в мові особливостей гендерної ідентичності представників обох статей, тобто як саме особистість сприймає себе та визначає свою роль у соціумі, а не лише як суспільство сприймає її. Загалом гендерна ідентифікація – це усвідомлення індивідом власної статевої належності, переживання своєї маскулітності/фемінності та готовність виконувати визначену статеву роль. Як зазначають Ю. Галустьян та В. Новицька, «ідентифікувати (усвідомити) себе чоловіком або жінкою – означає прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які суспільство приписує людям залежно від їх біологічної статі» [10, с. 7]. Гендерна ідентичність передбачає існування певних оцінних компонентів щодо відповідності виконуваної ролі очікуванням суспільства.

Конструювання своєї гендерної ідентичності (doing gender), за К. Уестом і Д. Зиммерманном, – перманентний процес, що пронизує всі дії індивідів – соціальну та мовленнєву поведінку тощо. Хоча щодо розрізнення гендерних особливостей чоловічої та жіночої мови дослідники зазначають, що бувають ситуації і контексти, коли стать не відіграє ключової ролі, тому слід надавати статі в цьому випадку не більше значення, ніж таким категоріям, як вік, освіта тощо [35, с. 94–124].

Усі лінгвістичні дослідження гендеру в мові взаємозумовлені та взаємодоповнювальні, проте доцільно виокремити декілька основних напрямків дослідження лінгвістичної гендерології:

- соціолінгвістичні;
- психолінгвістичні
- лінгвокультурологічні
- комунікативно-дискурсивні [див.: 14].

Крім того, А. Кириліна виділяє феміністську лінгвістику, дослідження маскулітності (наймолодший напрям, який виник наприкінці ХХ ст.) [16, с. 15–20] та кроскультурні дослідження.

Класифікація напрямів гендерних досліджень у лінгвістиці дещо умовна, адже вони мають багато спільного, оскільки для всіх груп властива схожа проблематика та об'єкт дослідження, а саме – взаємини мови та статі. Основна мета таких наукових розвідок – опис та пояснення проявів чоловічої та жіночої статі в мові, експлікація оцінок, приписуваних у мові чоловікам та жінкам, та семантичних сфер, у яких вони найбільш поширені.

Залежно від об'єкта дослідження, сьогодні формуються нові напрямки вивчення проявів гендеру в мові. Так, поряд із розмежуванням понять «гендерна лінгвістика» та «лінгвістична гендерологія», О. Каменська пропонує виокремити новий напрям досліджень – гендергетику. Як уважає дослідниця, «гендергетика інтегрує окремі науки про людину, що вивчають гендер, і виявляє їхні спільні закономірності. У ній конструюється апарат гендерних досліджень» [13, с. 186].

Ураховуючи цю концепцію, автор нового напрямку пропонує розподілити мовну особистість за гендерним параметром, диференціюючи її на мовну особистість чоловіка та мовну особистість жінки, порівняти рівні мовної особистості чоловіка та мовної особистості жінки – носіїв однієї мови; зробити контрастивний аналіз усіх рівнів мовної особистості жінки та мовної особистості чоловіка – носіїв різних мов [13, с. 187].

О. Горошко зазначає про доцільність актуалізації та глибшого дослідження квірлінгвістичного напрямку в гендерній лінгвістиці [див.: 4], яке запропонували порівняно нещодавно Д. Камерон та Д. Кулик у праці «Мова та сексуальність» (2003) [див.: 40]. Цей напрям дає змогу виявити всю складність відносин у тріаді «гендер – сексуальність – мова», відкриваючи абсолютно нові перспективи як для

вивчення та розуміння гендеру, так і взаємозв'язку гендеру й сексуальності людини та відображення цього зв'язку в мові.

Англійське запозичення «*queer*» (у перекладі означає «дивний», «ексцентричний», «підозрілий») вперше застосувала відомий американський філософ і культуролог Тереза де Лауретіс на позначення децентрованої, маргінальної суб'єктивності. Сьогодні воно об'єднує прояви нетипової сексуальної ідентичності – явища гомо-, бі-, транссексуалізму та неосексуальності – аутоеротику, різноманітні практики зміни тілесності, сексуальні стосунки між поколіннями (І. Седжвік), а також зумовлює різні способи дослідження цих проявів – теоретичні дослідницькі парадигми (наприклад, теорія «множинних» гендерів (multiple genders' theory) М. Харда [42, с. 348], трансгендерна теорія (transgender theory) А. Першая [23, с. 1–9]).

Сьогодні, на думку білоруського дослідника А. Першая, «не існує певного погляду на транссексуальність, трансгендерність, міжстатевість, трансвестизм, genderqueer тощо. На пострадянському просторі ця тема не розроблена ні соціально, ні академічно, так само як і практики ці невидимі в дискурсі, а сама потреба в осмисленні питань трансгендерності в нашій культурі маргінальна» [23, с. 1]. Таким чином, перед сучасними дослідниками в галузі лінгвістики постає проблема – як писати про трансгендерність і сексуальність узагалі, коли в науковому дискурсі відсутня відповідна термінологія і категорійний апарат, а наявний уже апріорі дискримінує все, що не відповідає стандартній дихотомії «чоловічність/жіночість» [23, с. 1].

Досить цікава і не вивчена на сьогодні сфера – мовна поведінка трансексуалів. За окремими спостереженнями, представники сексуальних менших поводять себе, як чоловіки, і використовують маскулінізмами, коли слід вирішити важливі фінансові, бізнесові питання (наприклад, операції в банку тощо), натомість звертаються до «жіночих» особливостей мовлення, коли потрібно зачарувати, спокусити співрозмовника (Д. Кулик, О. Горошко).

Особистість, яка належить до «*queer*», – квір-суб'єкт (М. Варикаша [див.: 3]) – завдяки своїй ексцентричній поведінці ставить під сумнів соціальну нормативність, через що витісняється в замкнений простір, де змушена грати традиційну гендерну роль, якій насправді не відповідає. Про це писала Дж. Батлер у праці «Гендерна стурбованість: Фемінізм і підрив ідентичності» (1990) [39, с. 137].

Низка невирішених питань у дихотомії «мова – гендер» актуалізують гендерні дослідження в сучасній лінгвістиці. Із-поміж українських мовознавців гендерну проблематику і трактування поняття «гендер» досліджують А. Архангельська, О. Бондаренко, Н. Остапенко, О. Пода, Я. Пузиренко, С. Семенюк, Н. Сидоренко, М. Скорик, В. Слінчук, Л. Ставицька, Л. Таран, О. Тараненко та ін. В. Слінчук, зокрема, вивчає гендерну проблематику в журналістиці, природу й характер гендерних понять, їхню суть та комунікативний зміст у мас-медійному матеріалі [див.: 29].

А. Архангельська досліджує мовне вираження маскуліності та фемінності [1, с. 83–92]. О. Пода вивчає гендерні маркери журналістських матеріалів, запроваджуючи в науковий лінгвістичний апарат терміни «маскулінатив» та «фемінатив» [див.: 24]. Вияв гендерної проблематики на сторінках преси аналізують Л. Таран [33, с. 157], Н. Сидоренко та Н. Остапенко [див.: 27], М. Скорик [28, с. 134–153]. О. Тараненко характеризує вияв андроцентризму в мові [34, с. 3–25].

Л. Ставицька зосередила увагу на потребі розгляду лексико-семантичних засобів репрезентації статі, зокрема того, як у мові маніфестується людина залежно від її статі, які оцінки й семантичні критерії релевантні для статей у площині номінативної системи, синтаксису, категорії роду та ін. Також дуже важливим, на думку дослідниці, є аналіз із гендерологічного погляду лексикону української мови, його номінативної системи, нормативної і ненормативної лексики, що передбачає звернення до лексикографічних праць, соціально і культурно значущих джерел як основи історичної пам'яті нації.

Щодо визначення гендерних ознак мовної картини дійсності можна погодитися з думкою Л. Ставицької про те, що це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, які інтегрують універсальні та національно-специфічні ознаки, особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку [32, с. 29–34].

У російській лінгвістиці природу гендеру та функції маскулінізмів і фемінізмів вивчають К. Меліхова [див.: 19], М. Буракова [2, с. 18–21], І. Халєєва [37, с. 9–18] та ін. Поряд з О. Горошко причини виникнення гендерної асиметрії в мові вивчає В. Гришкова [7, с. 23–31]. Методології гендерного аналізу присвячено праці А. Денисової, Г. Гришиної [9, с. 12–17], І. Калабіхіної [12, с. 23–31] та ін.

Загалом у сучасній російській лінгвістиці, на думку Д. Добровольського та А. Кириліної, спостерігається зростання феміністичної ідеології [11, с. 20]. Учені зазначають, що в низці досліджень, у яких домінує ідеологія, виявляються суб'єктивізм, упередженість висновків, порушення лінгвістичних процедур. Часто нехтування цими вимогами призводить до методологічних помилок, що дають привід засумніватися в науковості досліджень. Хоча з іншого боку, з'являється низка ґрунтовних та цікавих досліджень у гендерній лінгвістиці, що намагаються вивести науку на якісний методологічний рівень (А. Кириліна, О. Горошко, О. Каменська та ін.). У таких роботах ставлять питання про застосування гендерного підходу в дослідженні міжмовної комунікації. Так, у праці І. Халєєвої [36, с. 7–11] розглянуто проблеми розробки загальнонаукових підходів до вивчення гендеру в лінгвістиці, сформульовано наукові завдання дослідження гендерних аспектів мови і комунікації та перспективи подальшого наукового пошуку.

Усі мовні структури можуть бути пропущені через «гендерні лінзи» (О. Горошко). Дослідниця наголошує на «парадоксальності гендерного чинника», який полягає в тому, що практично в усіх лінгвіс-

тичних дисциплінах знайдеться місце для його вивчення – чи то семантика, чи соціопсихолінгвістика, чи теорія дискурсу та комунікації [див.: 6].

Крім того, дослідники гендерної проблематики в лінгвістиці все частіше вказують на наявність такої характерної ознаки, як антропоцентричність. Про це свідчать наукові розробки Н. Арутюнової, О. Горошко, М. Яцимирської, І. Халєєвої, А. Залєвської, Л. Синельникової, Ю. Апресяна, О. Холода, І. Левонтиної, О. Каменської та ін. Зокрема, М. Яцимирська називає антропоцентризм у сучасній лінгвістиці «людино-орієнтованим» підходом до дослідження мовних явищ, який зближує цю науку з багатьма іншими галузями знань, де людину розглядають як «глибинний центр» дослідницької програми. Таке наукове спрямування є надзвичайно співзвучним із журналістською діяльністю, із журналістикознавством загалом, бо саме людина перебуває в центрі уваги інформації про суспільство, його розвиток і перспективи. Учені доводять, що мова наскрізь антропоцентрична, будучи одномоментно і засобом, і результатом передачі прийнятих у суспільстві настанов.

Уважаємо, що серед усього спектру гендерних досліджень у галузі лінгвістики можна виокремити декілька основних напрямків: дослідження специфіки відображення гендеру в мові; вивчення особливостей чоловічого та жіночого мовлення; аналіз гендерної ідентичності представників обох статей та специфіку її репрезентації у мові.

Література:

1. Архангельська А. М. Чоловік у слов'янських мовах : [монографія] / А. М. Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 448 с.
2. Буракова М. Маскулинность и феминность: конструирование «настоящих» мужчин и женщин / М. Буракова // Иной взгляд : международный альманах гендерных исследований. – Минск, 2000. – Март. – С. 18–21.
3. Варикаша М. Гендерный дискурс: семіотичні аспекти / М. Варикаша // Слово і час. – К., 2008. – № 7. – С. 83–89.
4. Горошко Е. Квир-лінгвістика: нужна ли она отечественной лингвистической гендерологии? / Е. Горошко // Культура народов Причерноморья, Межвузовский центр Крыма. – 2004. – № 46. – Т. 1.
5. Горошко Е. И. Гендерные исследования в языкознании (к проблеме становления метода [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. – Режим доступа : <http://www.genderstudies.info/lingvo/lingvo1.php>.
6. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского вербального поведения: (Психолінгвіст. анализ) : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук / Е. И. Горошко. – М., 1996. – 27 с.
7. Гришкова В. И. Причины возникновения гендерной дифференциации в языке / В. И. Гришкова // Человек. Язык. Культура : [межвузовский сборник статей]. – Курск : Изд-во Курск. гос. ун-та, 2005. – Вып. 5. – С. 23–31.
8. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт ; [пер. с нем. под ред. Г. В. Рамишвили]. – М., 1984. – 397 с.
9. Денисова А. Вопросы гендерной терминологии и гендерная грамотность / А. Денисова, Г. Гришина // «ВЫ и МЫ». Диалог российских и американских женщин. The Women's Dialogue : [альманах]. – 2001. – № 15 (31). – С. 12–17.
10. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості / [Ю. М. Галустян, В. П. Новицька] // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 7–13.
11. Добровольский Д. О. Феминистская идеология в гендерных исследованиях и критерии научности / Д. О. Добровольский, А. В. Кирилина // Гендер как интрига познания : [сб. статей] ; Московский государственный лингвистический университет ; Лаборатория гендерных исследований. – М. : Рудомино, 2000. – С. 19–35.
12. Калабихина И. Методология гендерного анализа / И. Калабихина // Феминизм и гендерные исследования : [хрестоматія / под общ. ред. В. И. Успенской]. – Тверь, 1999. – С. 23–31.
13. Каменская О. Л. Гендергетика – наука будущего / О. Л. Каменская // Гендер как интрига познания. – М. : Рудомино, 2002.
14. Кирилина А. Лингвистические гендерные исследования [Электронный ресурс] / А. Кирилина, М. Томская. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/print.php?type=article&id=1038&numid=23>.
15. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина // Гендер как интрига познания : [сб. ст.]. – М., 2000. – С. 47–80.
16. Кирилина А. В. Категория gender в языкознании / А. В. Кирилина // Женщина в российском обществе. – 1997 – № 2. – С. 15–20.
17. Кирилина А. В. Современное состояние гендерных исследований в российской лингвистике / А. В. Кирилина // Beitrage des Gender-Blocks zum XIII. Internationalen Slavistenkongress in Ljubljana 15–21 August 2003. – Munchen : Verlag Otto Sagner. – P. 113–134.
18. Кронгауз М. А. Sexus, или Проблема пола в русском языке / М. А. Кронгауз // Русистика. Славистика. Индоевропеистика. – М., 1996. – С. 510–525.
19. Мелихова Е. В. Проблемы лексикографирования конструкта «гендер»: на материале русского языка : дисс.... канд. филол. наук : 10.02.01 / Мелихова Екатерина Викторовна. – Ростов-на-Дону, 2008. – 157 с.
20. Миронова Н. Гендер у лінгвістиці. Чоловіча і жіноча мова / Н. Миронова // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст. / редкол.: В. О. Соболев та ін.]. – К. : Знання України, 2004. – Вип. 9: Лінгвістика і літературознавство. – 2004. – 521 с.
21. Остин Дж. Как совершать действия при помощи слов? / Дж. Остин // Избранное / [пер. с англ. Макеевой Л. Б., Руднева В. П.]. – М. : Идея-Пресс, 1999. – С. 13–138.

22. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов : сборник / [общ. ред. Б. Ю. Городецкого]. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–129.
23. Першай А. Пространство трансгендера: язык, культура и гегемония пола / А. Першай // Такава: Такие тексты. – 2004. – № 3. – С. 1–9.
24. Пода О. Ю. Фемінітиви та маскулінитиви як гендерні маркери журнальних заголовків у контексті гендерної політики західноукраїнських часописів для жінок [Електронний ресурс] / О. Ю. Пода. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/gn/2008_3/files/GN_03_08_Poda.pdf.
25. Рыгина Л. С. Производство гендерного дискурса в поле региональной журналистики : дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.06 / Рыгина Лика Сергеевна. – Саратов, 2006. – 168 с.
26. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М., 1993. – 174 с.
27. Сидоренко Н. Гендерні детермінанти в інформаційній площині України / Н. Сидоренко // Філософсько-антропологічні студії 2001 : [специвипуск]. – К. : Стило, 2001. – С. 197–209.
28. Скорик М. М. Українські мас-медіа: гендерний аспект / М. М. Скорик // Проблеми освіти. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. – Вип. 36. – С. 134–153.
29. Слінчук В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.08 / В. В. Слінчук. – К., 2006. – 20 с.
30. Словарь гендерных терминов / [под ред. А. А. Денисовой ; Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты»]. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.
31. Спириюшкина Е. В. Проявление гендерного фактора в немецком языке: На материале публицистики : дисс.... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. В. Спириюшкина. – Нижний Новгород, 2006. – 157 с.
32. Ставицька Л. О. Мова і стать / Л. О. Ставицька // Критика. – 2003. – № 6 – С. 29–34.
33. Таран Л. Гендерні проблеми і засоби масової інформації / Л. Таран // Гендер і культура : [зб. ст. / упоряд. В. Агеєва, С. Оксамитна]. – К. : Факт, 2001. – С. 151–160.
34. Тараненко О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 3–25.
35. Уэст К. Создание гендера (doing gender) / К. Уэст, Д. Зиммерман // Гендерные тетради. – СПб., 1997. – Вып. 1. – С. 94–124.
36. Халеєва И. И. Гендер в теории и практике обучения межъязыковой коммуникации / И. И. Халеєва // Гендер: язык, культура, коммуникация : [доклады Первой Международной конференции]. – М., 2001. – С. 7–11.
37. Халеєва И. И. Гендер как интрига познания / И. И. Халеєва // Гендер как интрига познания : [сборник статей]. – М., 2000. – С. 9–18.
38. Шабурова О. В. Гендер / О. Шабурова // Современный философский словарь / [под общей ред. д. ф. н., проф. В. Е. Кемерова]. – Лондон ; Франкфурт-на-Майне ; Париж ; Люксембург ; Москва ; Минск : Панпринт, 1998. – С. 177–180.
39. Butler J. Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity / Judith Butler. – New York : Routledge, 1990. – 172 p.
40. Cameron D. Language and Sexuality / D. Cameron, D. Kulick. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
41. Goffman E. The Arrangement Between Sexes / E. Goffman // Theory and Society. – 1977. – № 4. – P. 301–331.
42. Hird M. J. Gender's nature: intersexuality, transsexualism and the «sex»/»gender» binary / M. J. Hird // Feminist theory. – 2000. – # 1 (3). – P. 347–364.
43. Jespersen O. Language, its nature, development and origin / O. Jespersen. – London, 1922.
44. Lakoff R. Language and women's Place / R. Lakoff // Language in Society. – 1973. – № 2. – P. 45–79.
45. Rubin G. The Traffic in Women : [notes on the 'Political Economy' of Sex, in Rayna Reiter, ed., Toward an Anthropology of Women] / G. Rubin. – New York : Monthly Review, 1975.
46. Tannen D. You just don't understand. Women and men in conversation / D. Tannen. – N.-Y., 1990.